

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ

Prof. Dr. A. AFETİNAN

Geçmişte Türk milleti, çeşitli coğrafi bölgelerde ve tarihlerde devletler, imparatorluklar kurmuştur. Bu devrelerde Türk medeniyetine de eserler bırakmıştır. Ancak ilk defa 29 Ekim 1923'te kurulan devlet "Türkiye Cumhuriyeti" adını almıştır. Daha önceki devletler çeşitli adlar altında anılmıştır.

Atatürk'ün, kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olduğu "Türkiye Cumhuriyeti" nin bu yıl altmışınıcı yılını idrak etmiş oluyoruz. Bu yılların, daha uzun zamanları kapsamasını dilerken bu kuruluşun tarihçesinden bazı kısımlarını hatırlamak yerinde olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu, I. Cihan Savaşından müttefikleriyle beraber yenilmiş olarak çıkmış ve Mondros mütarekesi (30 Ekim 1918) nin 7. maddesine göre "İtilaf devletleri emniyetlerini tehdit edecek bir durum karşısında herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkını haiz olacaklar" diye yazılmıştır. Bu madde çok geniş yorumlara ve uygulamalara neden olmuştur: Mütareke metninin, Osmanlı Meclisinde sert eleştirileri olmuş ise de, netice değişmemiş ve Kanûn-ı Esasinin 7. maddesine göre 21 Aralık 1918 de padişah, Meclis-i Mebusan-ı feshetmiştir.

Ancak; yine bu kanuna göre, yeni seçimlerin dört ay içinde yapılması ve bunun da ilânı gerektiği halde bu dikkate alınmamıştır. Böylece Meşrutî idare Osmanlı devlet bünyesinden süresiz olarak kalkmış bulunuyordu.

1919 başlarında Osmanlı devletinin hemen bütün bölgeleri askeri işgaller altına girmektedir. Hükûmet, memlekete hâkim olma durumunu kaybetmekte olup, galip devletlerin isteklerini yerine getirmek için iktidarda gibi tutulmaktadır. Memleketin sahibi olan Türk milleti ise, başsız, bölünmüş, genel durumu hoş görmeyen bir ortamdadır. Bu çeşitli fikir cereyanlarında başka devletlerin himayesini istemek veya bölgesel ayrılımlarla egemenliği kurtarmak gibi düşünceleri benimseyenler oluyordu. Bunların karşısında M. Kemal Atatürk diyor ki: "Bir tek karar vardı, o da millî egemenliğe dayanan kayıtsız, şartsız bağımsız bir Türk devleti kurmak". İşte bu fikrin uygulanması için tarihî gelişmeler şöyle olmuştur:

General Mustafa Kemal, Suriye Cephesinde Yıldırım Orduları ve 7. Ordu kumandanı iken, Mondros mütarekesinin uygulanmasında Osmanlı hükûmetinin kararlarına karşı gelerek anlaşmazlığa ve emirleri yerine getirmeme durumuna girmiştir. Oradan gönderdiği yazılar da siyasî yönden hükûmete tavsiye ve dilekleri olmuştur. Bu kumandanlığın lâğvedilmesi üzerine General M. Kemal, Harbiye nezareti emrine alınmış ve İstanbul'a gelmiştir (13 Kasım 1918). 16 Mayıs 1919'da Samsun ve doğu yöresindeki asayişsizliği yerinde görüp tedbir almak için 14 kişilik bir heyetle Anadolu'ya çıkan M. Kemal, İstanbul'da Sadaret makamına verdiği raporda (22 Mayıs 1919) şöyle yazıyor:

“Türklüğün, yabancı idaresine tahammülü olmadığını, İzmir'in Türklerce önemli vilâyetlerden biri olduğu, hiç bir yabancı'nın memleketimizi işgaline razı olamayacağımızı askerî kuvvetle yapılan bu işgalin gecici olduğunu” ifade ettikten sonra şu esas program cümleyi yazıyor:

“*Millet birlik (Yekvucut) olup, hâkimiyet esasını ve Türk duygusunu hedef tutmuştur*”. 1918 Mütarekesinden sonra bölgesel kurtuluş çareleri aramak ve böylece hiç olmazsa bir yarı egemenliğe kavuşmak için uğraşan veya Osmanlı Devletinden tamamen ayrılarak başka devletlerin himayesine girmek isteyen çalışmalar karışısında M. Kemal Atatürk bu cümlesi ile hedef tayin etmiş ve bir prensip koymuş oluyordu:

1 - Yurt Bütünlüğünde Birlik, 2 - Demokratik Esasa dayanan Egemenlik, 3 - Millî Benliği kuvvetlendirecek Türklük Duygusu.

Bundan sonra M. Kemal'in Havza'ya gidişi yeni bir teşebbüse neden olacaktır. (25 Mayıs - 12 Haziran). Havzalılarla görüşürken “Hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız, çalışacağız ve memleketi kurtaracağız” diyor. 28 Mayıs 1919'da ise Havza'dan müfettişlik bölgesindeki mülkî amirlere, bütün kumandanlara gönderdiği bildiriye genellikle işgallere karşı, özellikle İzmir'den sonra Manisa ve Aydın'ın da alınması, gelecek tehlikeyi daha da açık bir surette gösterdiğinden, yurt bütünlüğünün korunması ve işgalleri protesto etmek amaçları ile millî gösterilerin daha heyecanlı ve sürekli bir surette mitingler halinde yapılmasını tavsiye ediyor. Aynı zamanda bu ulusal gösterilerin telgraflarla İstanbul hükûmetine, yabancı devletlere ve kamu oyuna duyurulmasını istiyor. Bu bildiriye eklediği bir nokta, bu millî gösterilerin fevkalâde vekarlı olması ve hristiyan halka karşı bir saldırı ve gösteri şekline girmemesinin, insanî ilişkiler bakımından gerekli olduğunu hatırlatıyor. Bu belge de, yurt bütünlüğü fikri ve yabancı işgalinin Türk milleti tarafından bütün yurt ölçüsünde protesto edilmesi bakımından

önemlidir. Bu yazı üzerine, hemen her bölgede mitingler yapılmıştır. Aynı zamanda kolordulara gönderdiği emirde de, Mustafa Kemal yabancıların işgal için her taraftan birden hücum edebilecekleri ihtimaline karşı, gerilla hareketleri ile bunların önlenebileceğini tavsiye ettikten sonra, asıl düzenli ordu kuvvetlerinin imkân nisbetinde toplu bulunmalarının ilerisi için gerekli olduğunu yazmıştır.

Mayıs 1919'daki bu tek imzalı belgeler üç yönlü olarak tarihi değer taşır. Bunlar ilk önce Osmanlı hükûmetine, onun esas rejimini kökünden sarsan, milletin egemenliği fikrini, sonra yurt içinde milletin gösteri yolu ile medenî ölçüleri aşmayan bir durumda işgalleri protesto etmesini, üçüncü olarak da silahlı kuvvetlerin küçük gruplar halinde gerilla taktiği ile düşmanı oyalamasının, sağlanmasıdır. Fakat bunların en önemlisi, asıl ordu kuvvetlerinin savunmaya hazır bir duruma gelebilmesidir.

İşte bu müddet zarfında M. Kemal ordu mensuplarıyla ve mülkî yetkililerle bağlılık kurmayı sağlamış ve milleti birliğe ve yabancı saldırılarına karşı gelmeğe ve toplu gösteriler yapmaya teşvik etmiştir. Bu girişimler İtilâf devletlerini tedirgin ettiği gibi, İstanbul hükûmetini de memnun etmemekte olduğundan, Harbiye Nazırı kendisinin hemen İstanbul'a dönmesini bildirmiştir (8 Haziran 1919). O, bu çağırmaı olumlu karşılamadığı gibi, doğrudan doğruya Padişaha bir telgraf çekmiş ve memleketin tehlikeli durumunu açıklayarak, kendisinin buna çare bulmak için uğraşacağını ve İstanbul'a dönemeyeceğini, gerekirse resmî vazifesinden dahi çekilerek Anadolu'da kurtuluş hareketine devam edeceğini bildirmiştir. Bu durumda M. Kemal'in kendi ifadesine göre artık bir Müfettiş kumandan olarak vazife görmesine imkân kalmıyordu. Uygulamaya karar verdiği, milleti birliğe ve memleketi kurtarmaya yönelen çabalarını engelleme teşebbüsleri olacağını bilmekle beraber, düşüncelerinin gerçekleşmesi için kişisel olarak faaliyet göstermekten ziyade bütün milleti temsil edecek bir heyetin çalışmasının gerekliliğine inanmıştı. İşte bunu elde etmek için Trakya Paşaeli cemiyetiyle Anadolu'daki Cemiyetleri birleştirmek ve Sivas'ta bir millî heyet toplamanın gereğini Edirne'deki I. Kolordu kumandanına bildirdi (18 Haziran 1919). Ancak bunu daha geniş çevrelere duyurmak gerekiyordu. Bu amaçla askerî ve mülkî makamlara olduğu gibi, İstanbul'da da bazı kişilere gönderilmek üzere Amasya'dan şu genelgenin yazılmasını öngördü: (22 Haziran 1919).

1 - Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir.

2 - İstanbul hükûmeti üzerinde bulunan mesuliyetin icaplarını yapamamaktadır. Bu durum milletimizi aşağı tanıtıyor.

3 - Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.

4 - Millettin durumunu açıklamak ve hak isteyen sesini cihana işittirmek için, her türlü tesir ve baskıdan kurtulmuş bir millî heyetin bulunması gereklidir.

5 - Anadolu'nun her bakımdan en emin yeri olan Sivas'ta millî bir kongrenin hemen toplanması kararlaştırılmıştır.

6 - Bunun için bütün vilâyetlerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç delegenin en çabuk şekilde yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gereklidir.

7 - Her ithimale karşı bunun millî bir sır olarak tutulması ve delegelerin yolculuklarında gizli kimliklerle gelmesi iyi olur.

8 - Daha önce de 10 Temmuz'da Erzurum'da yapılacak kongrede bulunanlar, Sivas'taki toplantıya da katılabilirler." deniyordu.

Bu belgede M. Kemal imzasından başka müfettişlik emrinde bulunanların Rauf (Orbay) ve Refet (Bele) ve ayrıca oraya Ankara'dan görüşmeye gelmiş olan XX. Kolordu kumandanı General Ali Fuat (Cebesoy) un da imzaları vardır.

Bu belge tarihimizde Amasya Tamimi (genelge) diye ün almıştır.

22 Mayıs, 28 Mayıs ve 22 Haziran tarihlerinde bu bir ay içinde yazılan üç belgedeki fikirler, yurt içinde ve yurt dışında yayılmaya başlamış ve bütün Kurtuluş Savaşı boyunca güdülen amaç bu esaslara göre olmuştur. Bundan sonraki tarihlerde ise bu fikirlerin uygulamasına gidilecektir.

Amasya genelgesinde hukukî ve siyasî bakımdan üzerinde yorumlar yapılacak fikirler vardır.

İlk cümlesinde yurdun bölünmesi karşısında bir vatan bütünlüğünün zorunluğunu ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğunu âlarm işareti olarak dikkate sunar. İstanbul hükûmetini bu durum karşısında sorumsuz ve yetersiz bulduğunu ilân eder. En önemli olarak üzerinde durulan fikir ise, kurtulma kararının gücünü milletin kendisinden alabileceğidir. Ancak bu amaç uğrunda birlik olarak azimli hareket etmenin gerektiği belirtilmektedir.

Bu elbetteki monarşik idareye karşı bir ihtilâl hareketinin başlangıcıdır. Bir halk hareketi olarak kuvvetleneceği için de demokratik rejime gidişi müjdeleyen ve milleti harekete getirmek isteyen bir uyardır.

Bu genelgenin her bakımdan, müspet ve menfi yönden tepki yaratmaması mümkün değildi. Osmanlı hükûmeti, İtilaf devletlerinin de baskısı sonucu, M. Kemal hakkında kararlar almaya başlar ve kendisini İstanbul'a tekrar çağırır.

Ancak bütün bunlara rağmen M. Kemal Anadolu içlerine doğru ilerlemesine devam eder. 8 Haziran'dan 8 Temmuz'a (1919) kadar bu konu üzerindeki telgraflar nihayet 8/9 Temmuz akşamı Osmanlı hükûmetinin yazısı ile M. Kemal'e resmî memuriyetine son verildiği bildirilirken, kendisi de bu görevinden istifa ettiğini yazar. Aynı tarihlerde M. Kemal'in yayınladığı bir bildiri de "Devlet ve Millet'in mukadderatında millet'in iradesi âmil ve hâkimdir. Ordu işbu millet iradesinin tabii hadimidir" demıştır. Erzurum'da bu millî hareketler gelişirken, memleketin diğer yerlerinde de Kuvvay-ı Milliye olarak işgallere karşı koymalar başlamıştır.

1919 yılında Millî Kongrelerin toplanması ve aldıkları kararlar çok önemlidir. Şark vilayetleri Müdafaa-i Hukuku Millîye cemiyetinin Erzurum şubesindeki kongresi 17-25 Haziran 1919 tarihleri arasında yapılmıştır. Ondan sonra Bitlis, Sivas, Trabzon, Van, Vilayetlerinden gelen 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919'da 54 delege ile toplanan Erzurum Kongresine M. Kemal, başkan seçilmiş ve şu esasları belirtmiştir:

Geleceğe hâkim olacak millî iradenin Anadolu'dan çıkabileceğini ve buna dayanarak bir Millî Meclis kurulması ve kuvvetini millî iradeden alabilecek bir hükûmetin teşkilidir. İstanbul'daki Sadrazam ise bu kongreyi bir isyan olarak nitelemiş ve o şekilde ilân etmiştir. Buna rağmen kongre 7 Ağustos'ta sona ermiş ve kararlarını ilân etmiştir. Bu bölgesel kongrenin aldığı kararlardaki fikirler, M. Kemal'in 22 Mayıs'tan itibaren üzerinde durduğu ve ilân ettiği esaslardır.

Şöyleki: 1 - Millî sınırlar içindeki vatan bir bütündür. Ayrılık kabul etmez. 2 - Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı hükûmetinin çökmesi halinde, millet birlik olarak yurdunu koruyacak ve kurtaracaktır. 3 - Vatanın bağımsızlığını korumaya Osmanlı hükûmeti muktedir olamadığı takdirde, gayeyi elde etmek için bir geçici Hükûmet kurulacak ve bu icra heyeti millî kongre tarafından seçilecektir. eğer kongre toplantıda değilse bunu Temsil Heyeti yapacaktır. 4 - Kuvayı Milliye'yi âmil ve millet iradesini hâkim kılmak esastır. 5 - Hristiyan halka siyasî hâkimiyet ve sosyal düzeni bozacak imtiyazlar verilemez. 6 - Manda ve himaye kabul edilemez. 7 - Millî Meclisin derhal toplanması ve hükûmet işlerinin bu yolda denetlenmesini sağlamak için çalışılacaktır.

Bu prensiplerin uygulanması ilerki yıllarda da daima gözönünde tutulmuştur. Erzurum Kongresi 9 kişilik bir "Temsil Heyeti" seçerek dağılmıştır.

Şimdi Erzurum Kongresinin kapandığı akşamki bir görgü şahidinin notlarından bir anıyı kaydetmek yerinde olacaktır:

“Erzurum’da 7/8 Ağustos 1919 sabaha karşı, üç kişi M. Kemal, Süreyya (Yiğit) ve Mazhar Müfid (Kansu) konuşuyorlar.

Hatıra defterine yaz diyor M. Kemal Mazhar Müfid Kansu’ya:

1 - Zaferden sonra hükümet şekli *Cumhuriyet* olacaktır. Bunu size daha önce de bir sorunuz üzerine söylemiştim (20 Temmuz 1919). Açıkça söyleyeyim hükümet şekli, zaman gelince Cumhuriyet olacaktır.

2 - Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır. Bunlardan başka daha yapılacak işler de sıralanmıştır.

Aynı yıl Balıkesir, 26-30 Temmuz ve Alaşehir, 16-25 Ağustos 1919 Kongreleride yapılmıştır.

SİVAS KONGRESİ, (4-11 Eylül 1919):

Bu milli Kongre Amasya genelgesiyle yapılan çağırığa uyarak gelen delegelerle Sivas’ta toplanmıştır.

M. Kemal (29 Ağustos 1919) Erzurum’dan hareket ederek 2 Eylül’de Sivaslılar tarafından büyük bir gösteri ile karşılanmıştı. Bunun anlamı Osmanlı hükümetine rağmen halkın kurtuluş hareketine özlem duygusunun ve önderlik etmeye başlayan kişiye karşı bir bağlılığın ifadesi idi.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinin doğu bölgemizde birbiri ardından olması aynı fikirlerin gelişmesi ve uygulamaya geçilmesi bakımından önemlidir. Esasen Sivas Kongresinin çalıştığı konu aynıdır.

Kongreyi toplanmaya davet eden M. Kemal başkanlık kürsüsünden bir açış nutku söylemiştir. Memleketin durumunu açıkladıktan sonra, buna karşı çarelerin neler olabileceği üzerinde durmuştur. Özellikle Kanun-ı Esasiyi (Anayasa) uygulamayan ve Parlemantoyu toplamakta ihmal gösteren Osmanlı Hükümetine, bu millî kongrelerin aldığı ve alacağı kararların yol göstereceğini umduğunu belirtir. Kongre başkanlığına seçilen M. Kemal’in idare ettiği bu toplantılarda çeşitli meseleler üzerinde tartışmalar olmuştur. Manda, yani başka bir devletin himayesine girme meselesi uzun konuşmalara ve tekliflere sebep olmuş ise de, bu fikir tamamen reddedilmiştir. Asıl konu ise, Erzurum’da alınan kararların benimsenmesi “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk*” Cemiyetlerinin birleştirilmesi idi.

Bu suretle vatan birliği fikrinin millî bir kuruluşla bağlanması sağlanmış olacaktı. İşte bu esaslara göre alınan kararlar, 11 Eylül 1919’da on madde olarak ilân edilmiştir.

Bildirinin 7. maddesinde “Milletimiz insanî asrî gayeleri tebcil ve fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Devlet ve Milletimizin dahilî ve haricî istiklali ve vatanımızın tamamiyetinin mahfuz kalmasının esas olduğu” ilân edilir.

İşte bunun için de İstanbul hükûmetinin Meclisi Mebusanı hemen toplaması millet ve memleket hakkında vereceği kararları Meclisin denetiminden geçirmesi zorunluğu üzerinde durulur.

Bu kararlarda da, (9. maddesinde) vatan ve millet için aynı gayede kurulan bütün cemiyetlerin “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk*” Cemiyeti olarak isimlendirilmiş olduğu ilân ediliyordu.

10. madde ile bütün bu kararları yürütmek ve izlemek için Kongre tarafından bir “Heyet-i Temsiliye” seçilmiştir. 16 kişilik bu heyete, kongrece alınan kararları yürütmek ve köylerden vilâyet merkezlerine kadar millî kuruluşları birleştirerek idare etme yetkisi verilmiş oluyordu.

23 Nisan 1920 tarihine kadar M. Kemal “Heyeti Temsiliye” başkanı olarak memleket işlerini idare etmiştir.

1919 yılında “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” de Sivas merkez olarak kurulmuş ve Anadolu’da şubeler açmışlardır. Bu kuruluşlar işgali protesto mitingleri tertip etmişler ve orduya yardımlar toplamışlardır. İzmir’in işgalinden sonra (Mayıs 1919) İstanbul’da yapılan mitinglerde hanımlarımızdan da yedi kişi nutuklar söylemiş ve bunlar gazetelerde yayınlanmıştır.

Kastamonu’da kurulan Cemiyetin 10 Aralık 1919 tarihinde tertip ettikleri mitingten sonra İngiltere, İtalya kraliçelerine, Amerika, Fransa Cumhurbaşkanlarının eşlerine Türkiye’nin işgalden kurtarılmasını isteyen telgraflar çekilmiştir.

Bu yazılarda Türk milletinin kadınlı erkekli birlik olarak vatanlarını kurtarmak, bağımsızlıklarına kavuşmak için her türlü fedakârlığı yapacaklarını bildirmişlerdir. Bu fikirler ve davranışlar millet bütünlüğünün sembolü olmuştur.

Sivas Kongresinin ilân edilen kararları ise hem Osmanlı hükûmetine hem de İtilâf devletlerinin tutumuna tesir etmiştir. Bu doğrultuda, bir anlaşma sözkonusu olunca, 20 Ekim 1919’da Osmanlı Hükûmeti temsilcisinin Amasya’ya gelmesi ile Heyeti Temsiliye arasında bir karara varılmıştır.

Aynı konu için (16 - 29 Kasım 1919) tarihlerinde ise Sivas’ta toplanan Heyeti Temsiliye üyeleri ve kumandanlar arasında da görüşmeler yapılmıştır.

Bu görüşmelerden sonra alınan kararlar şöyledir:

Kapatılan Meclis’i Mebusan açılacaktır.

Bütün mebusaların genel memleket durumu hakkındaki düşüncelerini belirtmeleri, seçilen mebusaların İstanbul’a gitmeden önce belirli merkezler-

de bir araya gelerek, Sivas Kongresinde alınan kararları savunmak suretiyle Mecliste bir grup kurmaları ve memleket içinde bütün askerî ve mülkî makamların millî kuruluşların gelişmesine yardımcı olmalarının sağlanması.

Meclisin toplanmasından sonra Heyeti Temsiliye genel durumu yakından izliyecektir. Mebusların tam bir güvenlik ve özgürlük içinde görevlerini yapabilecekleri anlaşılınca kadar görevine devam edecektir.

Heyeti Temsiliye vilâyetlerden ikişer mebus delege seçilerek bir yerde hep beraber toplanarak Meclis-i Mebusanda güdülecek siyasî yöntem kararlaştırılacaktır.

Bundan sonra “Heyeti Temsiliye” Osmanlı Meclisinin bütün bu millî görevlerini yürütecek ve güvenlik içinde oldukları anlaşılınca tüzüğündeki yetkilerine dayanarak genel kongresini toplayacaktır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yeni durumu günün şartlarına göre kongrede kararlaştırılacaktır.

Bir de Paris Konferansı memleket birliği aleyhine bir barış antlaşmasını yapar ve bunu da Hükûmet ve Meclis tasdik ederse, derhal milletin düşünceleri de alınarak cemiyetin tüzüğündeki esaslara göre karşı harekete geçilecektir.

Bu Kumandanlar toplantısında alınan kararlarda tamamen günün koşullarına uyularak demokratik yöntem ile çareler aranması, o günkü Devlet rejimi içinde üzerinde durulacak olaydır.

İstanbul’a gidecek yeni seçilen mebusların bu fikirleri anlayıp benimsemeleri için bazı merkezlerde temaslar yapılması da istenmişti.

Özetlediğim bu tarihî duruma göre 1919 yılı Türkiye’nin geleceğini hazırlayan fikirlerin ortaya atıldığı bir yıldır. Dağınık kuruluşlar M. Kemal’in önderliğinde, millî irade prensibine göre toplanmış, Türkiye’nin birliğini temin etmek ve yeni bir Devlet şekli ile idare edilmenin gereği belirtilmiş ve buna göre her müşkülü yenebilme yoluna gidilmiştir. Belgelerin incelenmesinden anlaşıldığına göre M. Kemal, bütün millî kuvvetleri ve cemiyet halinde kurulmakta olan toplulukları, vatan bütünlüğü içinde birleştirmeyi hedef tutmuştu. Prensipleri çok kesin ve açıktı. İlk önce her yönü ile tam bağımsız, millî egemenliğe dayanan bir devlet idaresi kurmaktı.

Tarihimizde 1919 yılı bu kararın en güç şartlarda uygulamaya geçisini gösterir. Millî kongreler yılı da diyebileceğimiz bu devrede, Osmanlı Devletinde iki kere denemesi yapılmış Meşrutî idaredeki parlamenter sistemin, bu tarihte süresiz olarak kaldırılması, bir tepki olarak da belirmiştir. Bir taraftan yabancı işgallerine uğrayan memleketin durumu,

diğer taraftan Osmanlı Hükûmetinin İtilâf devletlerinin isteklerine hiç mukavemet göstermemesi ve buna karşı gelen milli hareketi isyan kabul etmesi M. Kemal'i iki taraflı uğraşmaya mecbur etmiştir.

M. Kemal Sivas'ta alınan kararları, Heyet-i Temsiliye başkanı olarak yürütmekle ve günlük olayları izlemekle kendisini görevli ve sorumlu saymıştır.

1920 yılının ilk ayı Sivas Kongresi'nin kararı, Amasya toplantısının öngürdüğü esasa göre, İstanbul'da "Meclis-i Mebusan"ın toplanmasıdır (12 Ocak 1920). Bu Son Osmanlı Meclisi'nin tek olumlu kararı, Sivas Kongresi'ndeki esaslara göre bir metin hazırlayıp bunu 17 Şubat 1920'de ilân etmesidir.

Bu altı maddelik metin tarihimizde "*Misak-ı Milli*" diye anılır. Buradaki esaslar 1919'da Anadolu'da başlamış olan milli hareketin ve kongre kararlarının bir neticesidir. Hatta Heyet-i Temsiliye Başkanı M. Kemal Paşa'nın İstanbul hükûmeti heyetiyle Amasya'da (20 Ekim 1919) konuştukları meseleler Meclis-i Mebusanın toplanması ve bu milli kuruluşların ortaya koyduğu prensiplerin benimsenmesidir.

Bu fikrin uygulanması için 1919 yılının son ayında (27.XII.1919) Heyet-i Temsiliye Başkanı M. Kemal Ankara'ya gelmiş ve İstanbul'a gidecek olan mebuslar ile görüşerek Türk milletinin isteklerini ifade eden, bir programın Mecliste ele alınmasını kendilerine tavsiye etmiştir. Kendisi de bu Meclise Ankara'dan seçilmiş ise de İstanbul'a gitmemiştir.

Misak-ı Millînin esasları şöyle özetlenebilir: I. maddesinde söz konusu olan, Osmanlı devletinin savaşa girdiği tarihte egemenliği altında bulunan Arap çoğunluğunun bulunduğu yerler, Mondros mütarekesinin imza edildiği tarihte yabancı işgalindedir. Bu bölgelerin geleceği yerli halkın verecekleri karara göre saptanacaktır.

Diğer taraftan, Mütareke (Ateşkes) yapıldığı tarihte Osmanlı Ordusunun bulunduğu sınırlar içindeki coğrafi bölge, bir bütün olarak birbirine her bakımdan bağlı halkın, Türk milletinin vatanıdır.

Halifelîğin ve Osmanlı saltanatının merkezi olan İstanbul ile Marmara denizinin güvenliği sağlandıktan sonra Boğazlar'ın dünya ticaretine açılması için ilgili devletlerin beraberce verecekleri karar geçerli olacaktır.

Azınlıkların hakları için olan anlaşmalar konusunda diğer komşu ülkelerdeki Müslüman halk için de aynı şartların uygulanması garanti edilecektir.

Son madde ise özellikle milli ve ekonomik gelişmede tam bağımsızlığa kavuşmak için, siyasî, hukukî ve malî gelişmeleri önleyecek kayıtlara karşı olup, dış borçların da ödenmesi buna göre ayarlanacaktır.

Osmanlı Meclisi bu kararları kabul etmekle beraber hükûmet bunları ele almamış ve bu konuda herhangi bir girişimde de bulunmamıştır. Çünkü devlet başkanı olarak Padişahın tutumu ve İstanbul hükûmetini yürütmek isteyenlerin fikirlerine de bunlar uymamakta idi.

Tarihi seyrini izleyeceğimiz olaylar şöyledir: İtilâf devletlerinin hükûmetten istediği Kuvayı Millîye ordusunu Yunan cephesinden geri çekti.

1920 Mart ayı İstanbul Hükûmeti ve Meclisi için her bakımdan kritik bir devredir. Çünkü Paris'teki İtilâf devletleri Osmanlı Devleti için Sevr projesini hazırlamaktadırlar. Memleket içinde özellikle Yunan saldırısının ilerlediği bölgelerde Kuvayı Millîyeye karşı gelen yerli çetelerin Padişah taraftarı olarak halkı bölmeleri, ayrı bir tehlike teşkil etmekte idi. Bu devrede Türkiye halkı ikiye bölünmüştür: Padişah taraftarları ve düşmana karşı koyan Kuvayı Millîyeciler. Böylece iki taraflı çarpışmalar, ancak düşmana kolaylık sağlıyor ve ilerlemelerine neden oluyordu.

İstanbul'da ise, İtilâf devletlerinin yeni hareketi, bazı aydın kişileri ve milletvekillerinden bazılarını tutuklayarak resmî bir işgali ilân etmek olmuştur (16 Mart 1920). İstanbul'un bu tarihteki durumunu saati saatine telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi Ankara'ya bildirmiştir. Fakat sonunda kesilen telgraf haberleri, ise İstanbul'daki Osmanlı idaresinin tamamen teslim oluşudur.

Anadolu'daki millî hareketin önerisi üzerine toplanan Meclis-i Mebusan böylece sona ermiştir.

1920'de esasen işgal altında olan İstanbul'da bu 16 Mart'taki olaylar ve Meclis-i Mebusanın dağıtılması Osmanlı Devletinin yapacağı sulh şartlarını, Türk milleti aleyhine daha etkili bir duruma sokmuştur. Fakat buna karşılık Anadolu'daki halkın da tehlikeyi daha yakından görmesine neden olmuştur. Heyeti Temsiliyenin bu durum karşısında izlediği hareket şöyledir:

M. Kemal, Sivas Kongresi'nden aldığı yetkiye dayanarak Heyeti Temsiliye başkanı sıfatı ile Millî Meclis'i toplantıya davet etmiştir. Bu suretle yeni bir durum ortaya çıkmış ve Türk milleti Osmanlı Devletinin, esasen kalmamış olan, otoritesini tanımıyarak, kendi geleceğine resmen hâkim olmaya başlamıştır. Ancak Ankara'da toplanacak Meclis için hukukî fikirler ileri sürülmekte idi. Tabii bu kritik devrede hukukî kurallar bakımından yeni bir usülle ve günün koşullarına göre hareket edilecekti. Hem Meclis-i Mebusan'dan Ankara'ya gelebilen üyelerin çağırılması, hem de yeniden seçimler yapılması için teşebbüse geçildi. Kamu oyunun çok

karışık ve çeşitli etkenler altında bulunduğu bu ortamda M. Kemal'in kararlı tutumu, Meclis için yeni bir durumu ortaya çıkarmıştı.

Bu toplanacak Meclis, kurucu vasfı ile Anayasa yapacak hem de olağanüstü yetkilerle yasama, yürütme ödevlerini üzerine alacaktı.

23 Nisan 1920'de Ankara'da 120 mebus ile toplanan, yeni adıyla "*Türkiye Büyük Millet Meclisi*" derhal bir hükümet kurmaya karar vermiştir. Makalenin başında yazdığım gibi tarihte ilk defa resmen "*Türkiye*" adı bu Meclisin toplanmasıyla alınmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu Meclisin hukukî karakteri hem bir kurucu Meclistir, hem de kurtuluş hareketi zaferle sona erinceye kadar vazife başında kalacaktır. 24 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi M. Kemal'in bir önergesini şu esaslara göre kabul etmiştir:

1 - Hükümet teşkil edilecektir.

2 - Geçici kaydıyla bir hükümet başkanı veya Padişah'ın yerine bir makam tanımak caiz değildir.

3 - Meclisin Temsil ettiği millî iradeyi, vatanın mukadderatına hâkim tanımak esastır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kuvvet mevcut değildir.

4 - Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanun yapmak ve hükümet etmek yetkilerini kendinde toplar. Meclisten ayrılacak bir heyet hükümet işlerini görür, Meclis başkanı bu heyetin de başkanıdır".

Bu maddelere eklenen şu cümlenin de özellikle üzerinde durulmaya değer:

"Padişah ve Halife, altında bulunduğu taziyekten kurtulduğu zaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tanzim edeceği kanunî esaslar dairesinde vaziyetini alır."

Bu karar, 1922 yılında zaferden sonra uygulanmaya geçilecek ve kanun çıkacaktır. Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da toplanıp işe başlamasıyla beraber, yeni bir Hükümet Anadolu'da resmen faaliyete geçmişti. 2 Mayıs 1920'de onbir bakanın seçilmesiyle hükümet teşkil edildi. Ancak yine bu sıralarda bir taraftan Kuvayı Millîye düşmana karşı gelirken, bir taraftan da iç isyanlarla uğraşmak ve memleket birliğini bozan bu hareketlerin önlenmesine çalışmak gerekiyordu. Bu bakımdan 1920 yılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti için en müşkül devrelerden biriydi.

Meclis çeşitli gruplara ayrılmıştı.

İşte bu dağınık eğilimler karşısında M. Kemal "*Müdafaa-i Hukuk Grubu*" nu kurmuş ve buna "*Birinci grup*" adı verilmiştir. Karşısında toplananlara ise "*İkinci grup*" deniliyor ve muhalefeti temsil ederek sert eleştirilerde bulunuyorlardı. Bütün bu ortam Parlamento-yu oluşturma bakımından bir aşama gösterir.

Bu tarihte İtilâf devletleri ise sulh antlaşmasını Padişaha kabul ettirmek istiyorlardı.

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması Osmanlı Devleti'nin son resmî belgesidir. "Hasta Adam" unvanı takılan ve "Şark Meselesi" olarak devletleri her bakımdan ilgilendiren bu Türk İmparatorluğu'nun, devlet olarak tarihten silinmesi I. Cihan Savaşı'ndan sonra Sevr Antlaşmasında kabul edilen esaslara göredir.

Bu belge tümü ile İtilâf devletlerinin kararlarına göre, hazırlanmış ve en ağır şartları kapsayan 433 maddelik bir metindir.

Mondros mütarekesinin 7. maddesinde nasıl geniş yetkiyi kabul ettirmiş iseler, bu antlaşmanın 151. maddesine göre de galip devletler her türlü tedbiri almakta serbest olup, iç işlerine müdahale edebilecek ve istedikleri yerleri işgal için gayet geniş hak sahibi olacaklardı.

O zamanki Avrupa basını bu antlaşma için çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Paris'te çıkan "Le Temps" gazetesinin başmakalesindeki şu soru dikkate değer: "Bir Türk Sulh Antlaşması hazırlandı. Fakat bunu imzalayacak olan kimlerdir? Ordusu, hükümet otoritesi bulunmayan, Sadrazam ünvanını taşıyan Damat Ferid'e kalemi vermekle ne elde edilecektir? Varlığı olmayan bir hükümetle hiç uygulanamıyacak bir antlaşma mı yapılacaktır?" (17 Haziran 1920).

İtilâf devletlerince Osmanlı devletine kabul ettirilen Sevr antlaşmasının uygulamaya geçildiği bu tarihlerde savaş Türk milleti için iki yönlü idi. Bir yanda düşman saldırı ve işgalleri, öbür yanda da Osmanlı Devleti'nin Anadolu'nun Millî birlik hareketine karşı iç isyanları örgütlemek yoluna gitmesi ve Hilâfet Ordusu adı ile bir gösterişe girişmesi idi.

Bütün bunların içinde Türkü Türke karşı ikiye bölme siyaseti bu yıl içinde önlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çalışması iki yönlü devam etmekte idi. Hükümet olarak Anadolu'da idareyi yürütmek ve asıl Misak-ı Millî sınırlarına göre yabancı işgalleri ordu kuvvetine dayanarak Türk vatanını kurtarmak. 1920-1922 yıllarındaki olaylar memleketin bütünlüğünü sağlayan ve sınırlarını kuvveti ile elde eden Türk milletinin galibiyeti ile neticelenmiştir.

Kuzey-Doğu sınırimız 15. Kolordunun kumandanı Kâzım Karabekir Paşanın buradaki başarısı ile Gümrü anlaşması yapılmıştır. (3.XII.1920)

Asıl batı sınırlarımız için ise 1921-1922 yıllarındaki devamlı savaşlarla başarı elde edilmiştir.

İtilâf devletlerinin desteği ile ilerleyen Yunan Ordusu karşısında saldırının durdurulmasını sağlıyan I. İnönü savaşı olmuştur. 10.1.1921

Bu olay İtilâf devletlerinin siyasi ortamında yeni gelişmelere neden olmuş, Sevr Antlaşmasında bazı değişiklikler yapmayı öngörmüşlerdir.

25 Ocak 1921'de Paris'te toplanan İtilâf devletleri, 21 Şubat'ta Londra'da, Osmanlı ve Yunanlı delegelerinin de katılacağı bir konferansı toplamaya karar vermişlerdir. Osmanlı heyeti içinde M. Kemal veyahut yetki almış delegeler de isteniyordu. Bu karar İstanbul hükûmetine resmen bildirilmişti. Halbuki birkaç ay önce Fransız Dışişleri Bakanı, bir notasında "İtilâf devletleri Sevr antlaşmasında hiçbir değişikliğe razı olmaz" demişti. Şimdi ise zorunlu görülecek değişiklikten resmen bahsediliyordu.

Osmanlı Sadrazamı, M. Kemal Paşa'ya bu resmî daveti bildirdi. Ancak T.B.M.M. Meclisi hükûmeti, İstanbul hükûmetini tanımadığı için onlarla beraber böyle bir toplantıya gitmeyi reddetti. Sevr antlaşmasının metni üzerinde de görüşülemezdi. Çünkü T.M.M. Meclisi Hükûmeti bunu prensip olarak kabul etmemişti. Bu davete ayrıca çağırıldığı takdirde T.B.M. Meclisi delegeleri katılabilirdi. Bunda da gaye şu olacaktı: Avrupa kamu oyuna, Türk milletinin mağlubiyeti kabul etmeyen durumunun ve millî egemenliğe dayanan Türk yurdunu kurtarma çabası içinde Meclisi toplayarak, hükûmeti kurarak ve ordu teşkil ederek istilaya karşı koymasının duyurulması idi. İtalya hükûmetinin aracılığı ile T.B.M. Meclisi hükûmeti de Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Beyin başkanlığında bir heyetle bu konferansa katılmaya gittiler. Hükûmet adına M. Kemal Paşa'nın verdiği talimat açıktı. Sevr metni üzerinde konuşulmayacaktı.

Avrupa basını, özellikle Londra gazeteleri bu konferans toplanmadan önce Türkiye'den katılacak delege heyetlerini şöyle tanıtıyordu. Birincisi Osmanlı heyeti ki tabii olarak tanıdıkları bir devletin temsilcileri idiler. Sevr'i imza etmiş olsalar da, önerilen bazı değişikliklere yine evet diyeceklerdi. Halbuki Anadolu temsilcileri, dağî bağı deyimlerinin karşılığı olarak meşru hükûmete karşı isyan etmiş, heybeleri sırtında gelen kişiler olacaktı.

27 Şubat 1921 günü, toplantı salonuna giren her iki heyeti ise ertesi günkü basın şöyle tanımlıyordu. İlk önce gazetecilerin dikkatini çeken bir durum vardı. Osmanlı Padişahının heyet başkanı, dış görünüşü ile muhterem, fakat "Hasta Adam"ı temsil ediyordu. Çünkü Sadrazam Tevfik Paşa hem yaşlı hem de hasta idi.

Diğer tarafta yeni Türk devletinin temsilcileri ise genç, dinç, hepsi uzun boylu ve iyi giyimleriyle, Türk milletinin yeni hayatini gösteriyorlardı.

Delegenin başında Bekir Sami Bey vardı.

Bu toplantının başlangıcında Osmanlı Başdelegesi Tevfik Paşa'nın yerinde bir davranışı da büyük etki yapmıştı.

“Ben sözü Türk milletinin hakikî temsilcisi olan T.B.M. Meclisi başdelegesine bırakıyorum” diyerek salondan çekilince, Osmanlı delegelerinden Mustafa Reşit Paşa da “Anadolu heyeti bütün Türkiye adına söz söyleyecektir” demiştir.

12.Mart 1921 tarihine kadar süren bu konferansta İtilâf devletleri yine Sevr antlaşmasını, üzerinde bir iki değişiklikle T.B.M. Meclisi hükûmetine de tasdik ettirmek istemişlerdir. Yeni Türk devleti buna razı olamazdı.

Diğer taraftan İtilâf devletlerinin istediği gibi bir anlaşma olmayınca, Anadolu Hükûmetini ordu kuvveti ile yenmeği tekrar hedef tutmuşlar ve yeniden saldırı için hazırlığa girişmişlerdir.

Londra kararlarını kabule zorlamak için, 23 Mart 1921’de ileri harekete geçtiler. 27 Mart günü yine İnönü mevkiinde İsmet Paşa kumandasındaki Batı Cephesine saldırdılar. Buna Türk ordusu karşı gelmiş ve 31 Mart - 1 Nisan gecesi düşman kuvvetleri geri çekilmişlerdir. Böylece II. İnönü savaşı da düşmanın saldırısını durdurmada başarılı olmuş, fakat çekilen düşman ordusunu, gerilerinden takviye aldığı için, tamamen takip etmek mümkün olamamıştır. Ancak bu saldırıların düzenli ordu ile durdurulması Türk kamu oyunda olumlu tesir yapmıştır.

Bu tarihlerde hatırlanması gereken iki önemli olayı da kaydetmek gerekir. Egemenliğini yeni kazanmış olan Afganistan ile bir dostluk anlaşması yapılmıştır (1 Mart 1921).

Yine mart ayının 12 sind e T.B.M. Meclisinde Mehmed Âkif Ersoy’un yazdığı şiir İstiklâl marşı olarak kabul edilmiştir. Sonradan bestesi de Zeki Üngör tarafından yapılan bu İstiklâl marşımız, o günlerin millî hislerine hitap eden ve kuvvet veren belgesidir.

1921 Yılıının askeri meseleleri daha yoğun bir şekil almıştı. Çünkü iki İnönü savaşından sonra geri çekilen Yunan kuvvetleri, Londra konferansından da siyasî bir sonuç alamayınca, Temmuz 1921 de ilerleyen düşman orduları Afyon, Kütahya ve Eskişehir’i aldılar. Bu saldırının plan hedefi Ankara idi.

İşte bunun üzerine Meclis’te heyecanlı konuşmalar ve eleştiriler olmuştur. M. Kemal’in Başkumandanlık sorumluluğunu alması teklifleri üzerine kendisi üç ay müddetle bu geniş yetkileri Meclis adına kullanabileceğini ifade etmiş ve bu kanun yürürlüğe girmiştir (5 Ağustos 1921).

Başkumandan M. Kemal bazı hazırlıkların emirlerini Ankara’da verdikten sonra, Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa ile Polatlı’daki Batı cephesi karargâhına, savaşı idare etmek üzere gitmişlerdir. Diğer taraftan Yunan ordusu başkumandanlığını üzerine alan XIII. Konstantin de İzmir’e gelmiş ve ordusuna hedef olarak Ankara’yı göstermiştir. Eskişehir, Seyitgazi hattından ileri yürüyüşe geçen Yunan ordusu

Sakarya'da Türk kuvvetleriyle karşılaşmıştı. Ancak, büyük yardımlar gören sayıca ve silâhca üstün kuvvetlere sahip olan Yunan ordusu için, İngiltere Başbakanı Loyt Corc (Lloyd George) parlamentoda şu sözleri söylüyordu: "Yunanistan kazandığı zaferden dolayı artık Sevr Anlaşması ile yetinemez, daha geniş olarak tatmin edilmelidir".

Sakarya meydan savaşında düşman kuvvetleri, sayı ve silâh bakımından, Türk ordusundan fazla olduğu gibi, cephe gerisinde ve deniz yolu ile gelecek yardımlara da güveniyorlardı.

Türk milleti Vatanına saldıran bu düşman kuvvetlerine fedakârca karşı koyma kudretini gösterdi. İşte bu maddî kuvvetleri Sakarya kıyılarında yüz kilometrelik bir cephe üzerinde 22 gün ve gece süren bir meydan savaşı vermiş oldu. (13 Eylül 1921)

Her bakımdan tehlikeler gösteren bu savaşta bütün kumandan, albay ve erlerimizin üstün fedakârlıkları olmuştur. Türk milletinin kadınlı, erkekli her çeşit yardımları millî birlik ve vatan kurtarma için örnek olacak değerdedir. Bu savaşın resmî belgelerinin yanısıra o günleri yaşayanların anıları millî hislerin ve bütünlüğün en belirgin tarihidir.

Sakarya Meydan Savaşı Türk kurtuluş hareketinde bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bundan sonra Yunan kuvvetlerinin saldırısı durmuştur.

İşte bu zafer üzerine T.B.M. Meclisi Başkumandan seçtiği ve kanunla bütün sorumlulukları üzerine almış olan M. Kemal'e Gazi unvanı ile Mareşal rütbesini vermiştir (19 Eylül 1921). Bu savaşta emeği geçen diğer kumandan ve subaylarımızın da rütbeleri yükseltilmiştir.

Bu dönemde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile de temaslar olmuştur.

Moskova antlaşması (16 Mart 1921) de imza edilmiştir. Bu antlaşma Türkiye Büyük Millet Eclisi Hükümeti için siyasî alanda bir başarı idi. Bu suretle Sovyetler Misak-ı Milliyi tanımışlardır.

Moskova antlaşması II. İnönü Savaşından iki hafta önce yapılmış ise de Kars antlaşması Sakarya zaferinden sonra Sovyetlerin aracılığı ile Türkiye Hükümeti ve Güney Kafkas cumhuriyetleri arasında (13 Ekim 1921) de imzalanan bu antlaşmanın başında Moskova metninin maddeleri yer almış ve esas itibarıyla hepsi aynen kabul edilmiştir.

Gümrü, Moskova ve Kars antlaşmaları ise hem bu bölgemizdeki sınırı tesbit etmiş hemde bu komşu devlet ile siyasî antlaşmayı sağlamıştır.

Diğer taraftan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Fransa ile yaptığı Ankara İtilâfnamesi de 20 Ekim 1921'de imza edilmiştir.

İtilâf devletleri grubunda olan Fransa'nın yeni Türkiye devleti ile ilişkisi, kendi aralarında genel anlaşmalara göre sürdürülmekte ise de, Suriye Cephesindeki sorunlar dolayısıyla değişik bir durum gösteriyordu.

Mayıs 1920'de geçici bir bölgesel mütareke yapılmış olmakla beraber Fransa Hükümeti ile Londra Konferansından sonra siyasî ilişki

kurulamamıştı. Ancak savaşların gelişmesi, özellikle Türk ordusunun Anadolu'da varlığını göstermesi ve Moskova antlaşmasının imzalanması üzerine Fransa Türkiye ile bir anlaşma zemini aramıştır. 9 Haziran 1921'de eski bakanlarından birisini resmî sıfatı olmadan Ankara'ya göndermişlerdir. (Franklin Bouillon)

Bu konuşmalarda esas alınan Misak-ı Milli'nin Fransa tarafından da tanınması, Sevr antlaşması metninin hiç bahis konusu olmaması üzerinde özellikle durulmuştur.

Başta gelen konu ise Suriye cephesindeki çarpışmalara son vermektir. Bu esası her iki taraf da kabul etmişti. Türkiye'nin Suriye sınırı tesbit edilirken İskenderun ve Antakya meselesi üzerinde durulmuş ve bu bölgedeki Türk halkı için özel bir idarenin tanınması esasları da kabul edilmiştir.

Bu anlaşma ile bölgedeki çarpışmalar sona erecek, her iki taraf ta kuvvetlerini belirlenen sınırlara çekeceklerdir.

Bu anlaşma askeri bakımdan olduğu gibi, siyasî yönden de önemli olmuştur. Çünkü İtilâf devletleri arasından ayrılarak Fransa, bu bölgesel anlaşmayı yapmış ve cephede savaş sona ermiş sınır belirlenmiştir. Bu anlaşma Lozan konferansında da kabul edilecek, fakat Hatay meselesi sonradan çözümlenecektir (1936-1939).

1921 yılının sonlarında Türk ordusunun düşman saldırılarına karşı koymasıyla, özellikle Sakarya Meydan Savaşından sonra, diplomatik alanda olumlu antlaşmalar yapılmış ve Yeni Türk devletinin tanıtılması yoluna gidilmiştir.

1922 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti için durum değişmişti. İtilâf devletleri Yunan Ordusunun başarısızlığının kendi yararlarına Sevr antlaşmasının uygulanmasına engel olduğunu kabul ederek, diplomatik yoldan yeni Türk devleti ile uzlaşmayı istiyorlardı. Bu amaçla Türk ve Yunan devletlerinin arasında bir Mütareke yapılabilmesi için teşebbüse geçtiler. Teklif edilen şartlar kabul edilecek gibi değildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kabul ettiği prensiplere aykırı idi. Bu tekliflerdeki mütareke ve sulh şartlarında İtilâf devletleri Türkiye'de milletçe yapılan mukavemeti kırmak ve diplomatik yoldan Türk ve Yunanlılar arasında hakem durumuna girmek istiyorlardı. Gazi M. Kemal Atatürk buna karşı diyor ki: "Notaların getirdiği şartlar görüldükten sonra İtilâf devletlerinin, İstanbul Hükümeti ile beraber olduğu halde, aleyhimizde uğraştıkları ve böylece yeni bir tutum içine girmekte oldukları anlaşılıyordu. Buna karşı durumu gayet ciddi kabul ederek esaslı büyük bir mücadeleye hazırlanmak gerekli idi".

İşte 5 Nisan 1922'de verilen cevap, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin esas meselelerde haklarının tanınması şartı ile, sulh için müzakerelere girişebileceğinin bildirilmesidir.

Askerî zafer için esaslı hazırlık gerekiyordu. Bu amaçla askerî plânlar yapıldı. 26 Ağustos 1922'de Afyon bölgesindeki Kocatepe'den taarruza geçildi. Aylardanberi tahkim edilmiş olan Yunan cephesi, Güneyden ve çevirme taktiğine göre hazırlanmış plân gereğince, Türk ordusu tarafından sarıldı ve düşman bozguna uğratılmış oldu. 30 Ağustos'ta Başkumandan'ın ön cepheden idare ettiği Türk ordusu tarafından kuşatılan düşman ordusu mağlup duruma düşürülmüştür.

İşte bu sıralarda İtilâf devletleri çeşitli diplomatik teşebbüslere yeniden baş vurdular. Buna karşı ileri sürülen Türk teklifinde, Boğazların durumu sulh konferansında ele alınmak üzere bu bölgelerde askerî harekâtın durdurulabileceği, ancak Edirne dahil Meriç'e kadar doğu Trakya'dan Yunan kuvvetlerinin çıkarılarak bu bölgenin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine verilmesi kabul edildiği takdirde, Mudanya'da mütareke için toplanılabileceği bildirildi. Delege olarak da Batı Cephesi Kumandanı İsmet İnönü tayin edilmişti. Mudanya'da başlayan müzakereler 3-11 Ekim 1922 tarihleri arasındadır. Bu müzakereler İtilâf devletlerinin delegeleriyle yapılırken, Yunan temsilcisi Mudanya'da bir gemide bulunuyor ve tartışmalara katılmıyordu. Ancak sonradan Yunan Hükûmeti de bu belgeyi kabule mecbur olduğunu bildirmiştir (14 Ekim 1922). Buna göre Türk-Yunan savaşı sona ermiştir.

Sulh konferansı için İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanması kabul edildi. Ancak, İtilâf devletlerinin yeni diplomatik taktiği şöyle bir yön gösterdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile beraber Osmanlı Hükûmetini de bu konferansa beraber çağırdılar (28 Ekim 1922). Halbuki bu sulh şartlarının konu olduğu yeni bir konferansa katılmak, Anadolu'da düşman işgaline karşı direnmek için yeni bir hükûmet kuran ve ordusunu düzenleyerek memleketi kurtaran Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin hakkı idi. Nitekim Mudanya mütarekesini imza eden devletler, bu hükûmetin ordusunun başarısı üzerine onun ileri sürdüğü şartları kabul ederek Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini resmen tanımışlardı. Bu protokol ile, Mondros mütarekesi ve Sevr Antlaşması tamamen ortadan kalkmıştı. Adı geçen bu her iki metni I. Cihan Savaşında yenilgiyi kabul ederek imza eden Osmanlı Devleti, tarihe karışmış bir durumda idi. Çünkü Sevr ile kendisine tanınmak istenen küçük coğrafi bölgeye dahi Devlet olarak sahip olamamıştı. Maalesef asırlarca büyük geniş bölgelerde bir İmparatorluk olarak hüküm sürmüş bu Türk-Osmanlı Devleti özellikle son tutumu ile inkıraz bulmuştu. Çünkü Türk milletinin Anadolu hareketi olarak düşmana karşı direnişine de engel olmak istemiş ve son yıllarda düşmanlarının emellerine hizmet etmeyi kendisine adetâ bir görev saymıştı.

Bu milletçe fedakârlıkta son Osmanlı Hükûmetinin hiç bir payı olmadığı gibi, tamamen menfi tutumu ile yayınladığı fetva ve beyanları tarihî birer belge olarak ibret verici durumdadır. Esasen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Osmanlı Devletinin imza ettiği Sevr Antlaşmasını tamamen reddetmiş ve onu tanımadığını ilân ettiği gibi, son Osmanlı Hükûmetlerinin tutumuna da karşı gelmiştir. Bu bakımdan dır ki, tarihte Osmanlı adını taşıyarak varolmuş ve Türk medeniyetine katkıda bulunmuş olan bu siyasi teşekkül, son tutumu ile milletin menfaatlerini korur durumdan tamamen çıkmış bulunuyordu. Bu konuda Osmanlı Sadrazamının Büyük Millet Meclisine olan teklifleri üzerine alınan kararlar şöyledir:

1 - Osmanlı İmparatorluğu otokrasi sistemi ile beraber münkariz olmuştur.

2 - Türkiye Devleti namiyle genç, dinç, milli halk hükûmeti esasları üzerine kurulmuş Büyük Millet Meclisi Hükûmeti teşekkül etmiştir.

3 - Yeni Türkiye Hükûmeti, münkariz Osmanlı İmparatorluğu yerine geçmiş olup, onun milli sınırlar içinde tek varisidir.

4 - "Teşkilât-ı Esasiye" kanunuyla hükümanlık hakkı millete verildiğinden İstanbul'daki Padişahlık tarihe karışmıştır.

5 - İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmayıp İstanbul ve çevresi de Büyük Millet Meclisi'ne aittir.

Bu sorun 24 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen M. Kemal'in bir önerisinin metninin uygulanmasına yol açmıştır. "Padişah ve Halife altında bulunduğu tazyikten kurtulduğu zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tanzim edeceği kanunî esaslara göre vaziyetini alır", denmişti.

İşte bu nedenlere dayanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi, Saltanatı bir kanunla kaldırarak, Hilâfet makamını Osmanlı hanedanında bıraktı ve M. Vahdeddin bu makama seçildi. Fakat kendisi bundan sonra İstanbul işgal orduları başkumandanına şu mektubu yazmıştır:

"İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümden İngiltere Devleti fahimesine iltica ve bir an evvel İstanbul'dan mahalli ahâra naklimi taleb ederim efendim. (16 Kasım 1922). İmza, Halifei Müklimin Mehmet Vahdeddin.

Bu belgeye dayanarak Osmanlı hanedanının son Padişahı 17 Kasım akşamı bir İngiliz gemisi ile İstanbul'dan kaçmıştır.

Bunun üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaçan Halifeyi azlederek, yerine yine Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendiyi bütün

Müslümanların Halifesi olarak seçmiştir. Ancak, bu ne dereceye kadar uygulanabilecekti? Diğer Müslüman milletlerin işlerine ve idaresine Halife hangi kuvvete dayanarak hâkim olabilecekti ve şimdiye kadar nasıl olmuştu? Bu tarihî gerçekleri belgelerine göre açıklamak gerekir. Nitekim Halifeyi de hiç bir Müslüman topluluk ve devlet kendilerine baş olarak almamıştır.

Bu olaylardan ve Türk ordusu zaferi elde ettikten sonra, Lozan barış antlaşması 20 Kasım 1922 - 24 Temmuz 1923 tarihleri arasında müzakere edilip kabul edilmiştir.

Türkiye için İtilâf devletleriyle yapılacak barış antlaşması Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin göndereceği heyet ile müzakere edilecekti. Çünkü artık bir Osmanlı hükûmeti tamamen ortadan kalkmıştı. Batı Cephesi Kumandanı ve Mudanya mütarekesini idare etmiş olan İsmet İnönü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Dışişleri Bakanı seçildikten (26 Ekim 1922) sonra, gidecek heyete başdelege olarak atanmıştır. Bu konferansta Türkiye'nin karşısında yedi devlet bulunuyordu: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan. Boğazlarla ilgili meselelerin konuşulmasına katılmak üzere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin de bulunmasını Türkiye teklif etmiştir. Ayrıca Bulgaristan'ın da Ege'ye çıkış yolu için bu meseleler konuşulurken delege bulundurması uygun görülmüştür. Amerika Birleşik devletleri bir gözlemci göndermiş ve Lozan'da Amerika ve Lehistan ile de ayrıca birer anlaşma yapılmıştır.

Lozan Konferansının açılış töreni, 21 Kasım 1922'de İsviçre devlet başkanının bir nutku ile açılmıştır. Bundan sonra İngiliz başdelegesi (Lord Kürzon) bu toplantının konuları hakkında açıklamalı konuşma yapmıştır. Bu açılış programında Türkiye'ye yer verilmemesine karşı başdelege İsmet İnönü kürsüye gelmiş ve birinci derecede Türk devletinin bağımsızlık ve egemenlik davasına verdiği önemi belirterek, özgürlük için haklarımızın tanıtılacağını kesin bir üslupla ifade etmiştir. Bu jest daha ilk günde Konferans heyetleri üzerinde büyük etki yapmıştır.

21 Kasım 1923'te toplanan genel oturumda üç komisyon seçilmiştir:

Sınırlar ve Boğazlar, Azınlıklar ve yabancıların hakları, Malî ve Ekonomik meseleler.

Komisyonlar çalışmaya başladığı zaman İtilâf devletlerince, hiç bir suretle kabul edemeyeceğimiz teklifler ileri sürülmüştü. Bu Lozan Konferansının belli başlı konuları şunlardır:

1 - Osmanlı Devletinin bıraktığı pürüzlü fakat bir kısmı esasen yürürlüğe girmiş meselelerdir. Bunları bir bakıma hukuken yeni Türk Devletinin tanıması gerekiyordu.

2 - Yeni Türk devletinin sınırlarının milletlerarası hukuka göre tanınması ve Boğazlar meselesinin Türkiye'nin egemenliğine göre halledilmesi.

3 - Adli ve ekonomik kapitülasyonların kaldırılması.

4 - Düyun-ı Umumiye ve Tazminat meseleleri.

5 - Yunanlılar ile olan münasebetlerde bir takım konuların halledilmesi.

Konferansın birinci devresinde bütün bu konularda karşı taraf daima geniş isteklerde bulunmuş ve tartışmalara neden olmuştur.

İtilâf devletleri bazı meselelerde öyle istekler ileri sürmüşlerdir ki, bunların Türk heyeti tarafından kabul edilmesine imkân yoktu. Örneğin, tazminat meselesinde şu teklifte bulunuyorlardı: 1918 den sonra Fransız, İngiliz ve İtalyanların Türkiye'yi işgal etmiş olan kuvvetlerinin masraflarını istiyorlardı. Bunların elli milyon altın lirayı aşmış olduğunu fakat otuz milyon lira altın ile yetineceklerini bildirmişlerdir. Buna benzer başka öneriler de ileri sürülmüştür.

İşte bunların ve daha başka tekliflerin Türkiye tarafından kabul edilmemesi üzerine Konferans dağılmış ve Türk heyeti de Ankara'ya dönmüştür (4 Şubat 1923).

Bu sırada İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve memleketin bu konudaki durumu tetkik edilmiş ve kararlar alınmıştır (17 Şubat 4 Mart 1923).

Bu durumda Lozan'da alınan kararlara göre 8 Mart 1922 tarihinde İtilâf devletlerine karşı Türkiye'nin sulh şartları için projesi gönderilmiştir. Buna verilen cevaplardan sonra tekrar Lozan'da Konferansın toplanmasına karar verilmiştir.

23 Nisan 1923'de tekrar toplanan Lozan Konferansı sonunda, 24 Temmuz 1923 te, barış antlaşması imza edilmiştir.

Bu antlaşma 143 madde olup 17 belge de buna eklenmiştir.

Türkiye sınırları şöyle tanınmıştır:

Kuzey Doğu, Kars antlaşmasına göre, İran sınırı olduğu gibi, Irak İngilizlerin Mondros mütarekesinden sonra işgal ettikleri Musul dokuz ay içinde halledilmek üzere bırakılmıştı. Suriye sınırı Fransızlarla imzalanan (1921) Ankara İtilâfnamesine göre aynen bırakılmış ise de, Hatay da Türk toplumuna tanınan haklar neticesinde (1936-1939) yeniden diplomatik bir mesele olarak ele alınmış ve bu bölge 1939 da Türkiye sınırları içine girmiştir. Batı sınırı Misak-ı Millîye göre kabul edilmiş Karaağaç ve çevresi Yunanistan'ın savaş tazminatı karşılığı Türkiye'ye bırakılmıştır. Ege denizinde Bozcaada ve İmroz adaları da Türkiye sınırları içinde kalmıştır.

İtilâf devletleri ile olan diğer meseleler ise, doğrudan doğruya yeni Türkiye devletinin egemenliği ile ilgili idi. Dış borçlar için şu yolda bir karara varılmıştır. 1854'tenberi batı ülkelerinden Osmanlı devletinin aldığı paralar ve faizleri büyük bir yekûn tutuyordu. Bu borçlar Osmanlı devletinden o tarihten sonra ayrılan devletler arasında pay edilmiş ve Türkiye'ye kalan bölümün, düzenli taksitlerle Türk parası veya Fransız frangı olarak ödenmesi kabul edilmiştir. Ödemeler üzerinde yabancıların denetimine son verilmiştir. Yani Düyun-ı Umumiye kaldırılmıştır.

Kapitülasyonlar büyük bir sorundu. Çetin tartışmalardan sonra bu mesele Türkiye'nin istediği şekilde halledilmiştir. Adli, malî ve ekonomik bütün kapitülasyonlar 28. maddeye göre tümü ile kaldırılmıştır. Yalnız yabancı ticarî kuruluşlar kısa bir geçiş döneminden sonra Türk kanunlarına uyacaklardır. I. Dünya Savaşı için ve işgâl masrafları karşılığı istenen tazminatın ödenmesi de tamamen Türkiye tarafından reddedilmiştir. bu her iki konu İtilâf Devletlerine karşı Türkiye lehine büyük bir başarıdır. Bir de Türk limanları arasında deniz ulaşımı imtiyazını sürdürmek isteyen yabancı istekleri de kabul edilmemiştir. Bu hak tamamen Türk vatandaşlarına tanınmıştır (Kabotaj). Yalnız bu yabancı şirketlerin işlerini tasviye için iki yıllık bir zaman verilmiştir.

Lozan Barış antlaşmasında Yunanistan ile olan meseleler ise, şöyle sıralanabilir: Trakya sınırı daha önce de değindiğimiz gibi halledilmiş, savaş tazminatı yerine Karaağaç Türkiye'ye verilmiştir. Ortodoksların Patriği Türk uyruklu olarak İstanbul'da kalacaktır. İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri müstesna olmak üzere, Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin mübadelesi kabul edilmiştir. Bunu uygulamak için özel bir komisyon kurulmuştur.

Boğazlar meselesi de bu antlaşmada ayrı bir yer tutar. Çünkü Sevr'de bu yerler bütçesi, bayrağı ayrı tamamen yabancı bir komisyonun idaresine geçirilmesini Osmanlı idaresi kabul etmişti.

Lozan antlaşmasında Boğazlar sorunu şöyledir: Bütün kıyıları Türkiye'ye ait olan Marmara'dan, gerek İstanbul gerekse Çanakkale Boğazlarına geçiş Karadeniz'e Ege ve Akdeniz'e giriş çıkış Türk egemenliğine göre düzenlenmesi gerekli idi. Türk devletine ait olan Marmara denizinin kıyıları dünyada benzeri olmayan coğrafi bir özellik taşımaktadır.

Karadeniz, Ege ve Akdeniz ile ulaşım meselesi olunca bazı kayıtların konması gerekmekte idi.

Boğazlar için bu antlaşmada 20 maddelik ayrı bir ek belge yapılmıştır. Bunda barış ve savaş zamanlarına göre olduğu gibi Türkiye'nin savaşta

bulunması veya tarafsız olmasına göre savaş ve ticarî gemilerin geçişi ayarlanmıştır. Boğazların her iki tarafında belirli bölgelerde (15-20) kilometre kadar askeri tahkimat yapılmaması kabul edilmiştir. (m. 4) Türkiye, Fransa, İngiltere ve İtalya'dan birer üyenin bulunacağı bir komisyon bu anlaşmanın yürütülmesini denetleyecektir. Bu komisyon'a Türkiye başkanlık edecek (m. 12) üyelerin masraflarını kendi hükümetleri karşılayacaktır. Ayrıca Türkiye'nin bu bölgeleri, bir dış tehlike ile karşılaşırsa Cemiyet-i Akvam'ın (Milletler Cemiyeti), vereceği karara göre taraf devletlerin sağlayacağı vasıtalarla korunacaktır. (m. 17) Sovyet Rusya bu müzakerelere katılmakla beraber, mukaveleyi imza etmemiştir. Çünkü bu hakkın Karadeniz'de kıyası olan devletlere ait olmasını istemiştir.

Bu suretle Boğazlar meselesi bir takım kayıtlarla kabul edilmiş ise de, bunun zamanı gelince Türkiye yararına değiştirmek imkânı da Türk devlet adamları tarafından takip edilmiştir.

1936 yılında İsviçre'nin Montrö şehrinde yapılan Milletlerarası yeni bir anlaşma ile Lozan barış andlaşması metninde Türkiye yararına değişiklikler yapılmıştır. 29 maddelik bu yeni metinde önemli konular ele alınmıştır. Katılan devletler ise şunlardır: Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Yunanistan, Japonya, Romanya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri, Yugoslavya ve Türkiye.

Bu sözleşmeye göre en önemli değişiklikler Boğazların askersiz bölgesinin kaldırılması, Uluslararası Komisyon yetkilerinin Türk hükümetine verilmesi idi (m. 24). Diğer maddeler yine savaş ve barış zamanında deniz kuvvetlerinin ve ticarî gemilerin geçişlerinin düzenlenmesidir.

Bu yeni sözleşme tarihi seyir bakımından şunu gösteriyor ki, Cumhuriyet devrimizde Türkiye'nin meseleleri her vesile ile yakından izlenerek yeni Uluslararası anlaşmalara gidilmiştir.

Lozan antlaşması için yabancı bir yazar şöyle diyor:¹ "Lozan Barış antlaşması Birinci Cihan Savaşının sonunda yapılmış olan en büyük siyasî antlaşmalar derecesinde önemli bir belgedir. Yüklü bir geçmişi ve yüzyıllardanberi yabancı devletler tarafından elde edilmiş hakları, aksine çevirerek ortadan kaldırmıştır. Bununla beraber her satırı bir özellik taşır, o da Galip bir milletle, Türkiye ile yapılmış olmasıdır. Merkezi imparatorlukların bütün müttefikleri arasında yalnız başına olarak Türkiye, Lozan'da kuvvetini idrak etmiş, bağımsızlığına kıskanç ve muzafferane bir sulh kabul ettiren bir Devlet olarak çıkmıştır".

1 A.F. Frangulis-Dictionnaire diplomatique. S. 1212

Ankara'nın Devlet Merkezi oluşu: İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimleri yapıldıktan sonra, 11 Ağustos 1923'te toplanmış, Gazi M. Kemal Paşa'yı tekrar Meclis Başkanlığına Başbakanlığa da Ali Fethi (Okyar) Beyi ve diğer bakanları seçmiştir.

Meclisin ilk ele aldığı mesele ise, Lozan Barış Antlaşmasının onaylanmasıdır (23 Ağustos 1923).

Yürürlüğe giren bu antlaşma gereğince İtilâf devletlerinin işgal kuvvetleri ve kumandanı Türk bayrağı ve Türk askerini selâmlayarak İstanbul'dan tamamen çekilmişlerdir (2 Ekim 1923). M. Kemal'in 13 Kasım 1918 de söylediği yerine gelmişti "Geldikleri gibi giderler".

İstanbul kurtulmuştu ve yeni devletin her bakımdan en önemli şehirlerinden biri olarak gelişecek, Anadolu'yu Avrupa'ya bağliyacaktı.

Bu tarihte, hükümet merkezi meselesi ortaya çıkmıştır. Bunun için çeşitli görüşler ileri sürülmüş ise de, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplandığı ve hükümet kurarak Kurtuluş Savaşının idare edildiği yer olan Ankara merkez olmuştur (13 Ekim 1923).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı, 29 Ekim 1923:

1923 yılının en önemli olayı Cumhuriyet rejiminin Devlet şekli olarak kabul edilmesi ve Anayasa'nın ilk maddesi olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde onaylanarak ilândır ve M. Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olarak seçilmesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarakta tarihte yerini alır.

Tarihi belgelere göre incelendiğinde meşrutî idareden demokratik rejime geçiş, bir Kurtuluş hareketinin milletçe örgütlenerek vatanın belirli sınırlar içinde Devlet olarak yerini almasıyla mümkün olmuştur.

Kurtuluş'tan sonra bir Kuruluş'a gidilmiştir. Üçüncü safha ise, Kalkınma devrimiz olacaktır.

Bu kurtuluş devrimizde fikir hareketlerinin olduğu gibi, millî uyanışın da büyük desteği vardır. Çünkü Cumhuriyet idaresi halkın buna inanmasını ve katkısını gerektirir. Bu durum, elbette bir gelişme devri geçirmiştir.

1921 Teşkilât-ı Esasîyesi (Anayasa) ile 1923'e kadar idare edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin, Lozan barış antlaşmasından sonra devlet şeklini resmen ilân etmesi zamanı gelmiştir.

Bu mesele hükümet üyeleri ve milletvekilleri arasında konu olarak da ele alınmıştı. O tarihte hükümeti teşkil edecek bakanlar Meclis tarafından seçilmekte idi. İşte bu durum bazı anlaşmazlıkları ortaya çıkarmıştır.

Gazi M. Kemal, Meclis Başkanı olarak 27 Eylül 1923'de yabancı bir gazeteciye şu bildiriği yapmış ve (Neuse Presse) de yayınlanmıştır: "Yeni

Türkiye Anayasasının ilk maddesi şöyledir: Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Yürütme kudreti, kanun yapma yetkisi memleketin tek ve hakiki temsilcisi olan Meclis'te toplanmıştır. Bu iki kelimeyi bir deyimde özetlemek gerekirse, bu bir devlet şekli olarak *Cumhuriyet idaresidir*". Gazi M. Kemal bu meseleyi arkadaşları ile de konuşmuş, bu fikre tamamen katılanlar olduğu gibi, Cumhuriyet ilânının henüz erken olduğu inancında olanlar da bulunmuştur.

Ekim ayında Meclis'te bakanların seçimi nedeniyle bir hükümet buhranı başgöstermiştir. Bakan adayları üzerinde bir anlaşmaya varılamıyordu. İşte bu durum ve tartışmalar sürerken Gazi M. Kemal ve yakın arkadaşları Çankaya'da yeni bir karar aldılar: Devlet şekli Cumhuriyet olacaktır.

Bu esas 29 Ekim 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilerek Anayasanın 1. maddesine konmuştur. Bu suretle Türkiye Devleti Cumhuriyet idaresi ile yönetilecek ve dünya devletleri arasında bu rejimi ile tanınacaktır.

İlk Cumhurbaşkanı olarak Ankara Milletvekili Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oybirliğiyle seçilmiş ve Başbakanlığa da İsmet İnönü atanmıştır (30 Ekim 1923).

Hükümet buhranı yatışmış ve normal bir gelişme yoluna gidilmişti. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Millet'in simgesi olan ad ile kurulmuş bulunuyordu. Doğal olarak da bu esaslar içinde halk tarafından benimsenen bu rejim, tarihi seyri içinde gelişme imkânına sahip olacaktı. Çünkü bilindiği gibi halk egemenliğinde, yönetici seçilenlerle yönetilenlerin birbirlerini anlaması, tanınması ve bir bütün olarak milleti temsil etmeleri gerekir.

Cumhuriyetimizin kurulması tarihimizde büyük bir dönüm olmakla beraber, bu devleti çağdaş koşullar içinde geliştirmek hükümete ve her vatandaşa düşen en büyük görevdir.

KAYNAKLARDAN

- Gazi Mustafa Kemal Atatürk - Nutuk-Söylev, I. Cilt 1919-1920. TTK Yayınlarından XXIII. Dizi Sa. 2. Ankara 1981.
- Atatürk'ün tamim telgraf ve beyannameleri. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cilt IV, s. 25. Ankara 1964. Derleyen: Arsan Nimet.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik - Atatürk Anadolu'da (1919-1921). TTK Basımevi, Ankara 1959.
- Kansu, Mazhar Müfit - Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber. Cilt I. TTK Yayınlarından XVI. Dizi s. 6. Ankara 1966.
- Kocatürk, Utkan Prof. Dr. - Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1919-1938). TTK. Yayınlarından Dizi XVI, s. 49. Ankara 1938.
- İğdemir, Uluğ - Sivas Kongresi tutanakları. TTK XVI Seri, Sayı 10. 1969.
- Afetinan, A. Prof. Dr. - Türkiye Cumhuriyeti Türk Devrimi. TTK Yayınlarından dizi XVI. s. 34. Ankara 1977.

